

# Українська мова

## Урок № 23

### Тема: Особливості кличного відмінка

*Мета:* формування компетентного мовця, який усвідомлено прагне поглибити знання про граматичні категорії іменника; удосконалювати орфографічні навички.

*Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів:*

- *знаннєва складова:* усвідомлює необхідність дотримання морфологічних норм уживання відмінкових закінчень іменника, зокрема кличного відмінка; виявляє й аналізує аномативи у вживанні цих форм; пояснює особливості вживання кличного відмінка в текстах різних стилів, посиляючись на засвоєні правила.
- *діяльнісна складова:* організовує власну комунікативну діяльність; демонструє вміння користування засвоєними знаннями в процесі роботи з текстами; користується словниками, довідковою літературою й електронними ресурсами для перевірки й удосконалення рівня засвоєння морфологічних норм; аналізує тексти, створює власні висловлювання з дотриманням морфологічних норм;
- *ціннісна складова:* виявляє прагнення дотримання морфологічних норм.

### ПЕРЕБІГ УРОКУ

#### I. ОРГАНІЗАЦІЯ КЛАСУ

*Інтелектуальна зарядка*

- З якою метою вживають у мовленні іменники в кличному відмінку?
- Чи від усіх іменників можна утворити форму кличного відмінка?

#### II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК

*Лінгвістичне спостереження*

► Прочитайте текст, визначте тип мовлення. Випишіть власні імена й запишіть їх у кличному відмінку.

Кожна людина має своє ім'я. Так як люди не схожі між собою, так різні за походженням і їхні імена. З давніх часів прийшли до нас імена, які виникли на слов'янській основі: Володимир, Владислав, В'ячеслав, Ростислав, Ярослав, Володимир. Імена Ігор та Олег — скандинавського походження.

Найбільш поширеними є імена, які прийшли до нас із прийняттям християнства: Анатолій, Олександр, Олексій, Василь, Євген, Андрій, Зоя, Ірина, Галина, Катерина, Софія.

### III. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ, МЕТИ Й ЗАВДАНЬ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

#### Теоретичний матеріал

#### Закінчення іменників у кличному відмінку

| Відміна                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           | Закінчення                                                                                                    | Приклади                                                                                                                          |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <i>I відміна</i><br><i>однини</i>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 | уживаються закінчення -о, -е, -є, -ю.<br><i>о</i> мають іменники твердої групи                                | <i>дружино, Ганно, книжко, сестро</i>                                                                                             |
|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   | <i>е</i> мають іменники м'якої та мішаної груп, <i>є</i> — іменники м'якої групи після голосного та апострофа | <i>воле, Катре, робітниче; душе, круче; Маріє, мріє, сім'є, а також Ілле.</i>                                                     |
|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   | <i>ю</i> мають деякі пестливі іменники м'якої групи                                                           | <i>бабусю, Галю, доню, матусю, тітусю</i>                                                                                         |
| <i>Увага!</i> У звертаннях, що складаються з двох власних назв — імені та по батькові, обидва слова мають закінчення тільки кличного відмінка: <i>Ганно Іванівно, Маріє Василівно</i>                                                                                                                                                                                                             |                                                                                                               |                                                                                                                                   |
| <i>I відміна</i><br><i>множини</i>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | мають форму, однакову з Н. в.                                                                                 | <i>баби, дочки, жінки, робітниці.</i>                                                                                             |
| <i>II відміна</i><br><i>однини</i>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | закінчення -у мають іменники твердої групи<br>закінчення -ю мають іменники м'якої групи                       | <i>Джеку, погоничу, товаришу, слухачу, також діду, сину, тату</i><br><i>Грицю, краю, лікарю, місяцю, пролетарю, розмаю, ясеню</i> |
| <i>II відміна</i><br><i>множини</i>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               | мають форму, однакову з називним                                                                              | <i>брати, робітники; діячі, краї, товариші, пролетарі, моря, села</i>                                                             |
| <i>Увага!</i> Закінчення -е мають безсуфіксні іменники твердої групи, іменники м'якої групи із суфіксом -ець та деякі іменники мішаної групи, зокрема власні назви з основою на <i>ж, ч, ш, дж</i> і загальні назви з основою на <i>р, ж</i> : <i>Богдане, голубе, друже, козаче, орле, Петре, соколе, Степане, чумаче, молодче, хлопче, гусляре, Довбуше, маляре, стороже, тесляре, школяре.</i> |                                                                                                               |                                                                                                                                   |
| <i>Увага!</i> Прізвища прикметникового походження на -ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин, -ін (-їн), як <i>Глібов, Королів, Пушкін, Романишин, Тютчев, Чапаєв, Щоголів</i> , при звертанні мають як форму називного, так і форму кличного відмінка: <i>Глібов і Глібове</i> та ін.                                                                                                                     |                                                                                                               |                                                                                                                                   |
| <i>Увага!</i> Географічні назви, до складу яких входять зазначені суфікси, мають у кличному відмінку закінчення -е: <i>Києве, Лебедине, Львові.</i>                                                                                                                                                                                                                                               |                                                                                                               |                                                                                                                                   |
| <i>Примітка 1.</i> У звертаннях, що складаються з двох загальних назв, форму                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |                                                                                                               |                                                                                                                                   |

кличного відмінка має як перше слово, так і друге, хоч друге слово може мати й форму називного відмінка: *добродію бригадире (бригадир), пане лейтенанте (лейтенант)*.

*Примітка 2.* У звертаннях, що складаються із загальної назви та імені, форму кличного відмінка набуває як загальна назва, так і власне ім'я: *brate Петре, друже Грицю, колего Степане, пані Катерино, товаришу Віталію*.

*Примітка 3.* У звертаннях, що складаються із загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка має тільки загальна назва, а прізвище завжди виступає у формі називного відмінка: *друже Максименко, колего Іваничук, добродійко Скирда, товаришу Гончар*.

*Примітка 4.* У звертаннях, що складаються з двох власних назв — імені та по батькові, обидва слова мають закінчення кличного відмінка: *Володимире Хомичу, Галино Іллівно, Маріє Василівно, Петре Кузьмичу, Ярославє Андрійовичу*.

### Роль кличного відмінка в мовленні

Кличний відмінок іменника є засобом вираження звертання до певної особи чи предмета.

Форму кличного відмінка мають усі іменники I, II, III відмін у формі однини: Послухайте, сестро Галино, сусідко Маріє, дядьку Петре, батьку Іване! Зосередься, пам'яте, прийди, радосте!

У множині форма кличного відмінка цих іменників збігається з формою називного відмінка: Слухайте, сестри, брати, матері!

Кличний відмінок іменників IV відміни і в однині, і в множині збігається з формами називного відмінка: Злітай, орля! Летіть, орлята!

Іменники III відміни у формі кличного відмінка вживають переважно в поетичних творах: Добрий ранок, моя самотності! (Л. Костенко).

У поетичному та урочистому мовленні вживають застарілу форму звертання із закінченням -ове: *пан[ове], брат[ове]*: Тільки в єдності, братове, наша краща доля! (О. Кононенко).

Завдання. Визначте рід і відміну іменників, поставте їх у кличному відмінку.

Сестра, батько, брат, син, дочка, мама, дядько, тітка, брат, колега, товариш, друг, добродій, пан, панна, козак, чумак, хлопець, дівчина.

### IV. ПОГЛИБЛЕННЯ ЗНАНЬ І ВМІНЬ

Перепишіть, ставлячи подані в дужках іменники у формі кличного відмінка.

1. Гарно твоя кобза грає, любий мій (земляк)! (О. Афанасьєв-Чужбинський) 2. Нехай живе поезія, мій (друг)! (М. Рильський) 3. Де ж ти подівся, наш старий (співак), ти заспівай нам про життя козаче! (А. Метлинський) 4. О, (Мономах), не навчай, що щастя наше — покора й рай (П. Филипович). 5. Не шуми ти, (луг), і не гасніть, далі (П. Воронько). 6. Вітрець комиш колише. Шуми, шуми (комиш)! (Р. Берне)

## V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

### *Сейф мовних знань*

► Прочитайте, правильно розставляючи розділові знаки, випишіть іменники, вжиті в кличному відмінку. Проаналізуйте, якому стилеві властивий кличний відмінок іменників.

1. Привітай же моя ненько моя Україно моїх діток нерозумних, Як свою дитину. 2. Ой ти дівчино з горіха зерня Чи твоє серденько — колюче терня? 3. О друзі мої Із рідних домівок вітрила ввижаються давніх мандрівок. 4. Кобзарю знаєш нелегка епоха оцей двадцятий невгамовний рік. 5. Друзі мої друзі мої Для мене ви на світі наймиліше!

### *Мовознавча гра «Ти — коректор»*

- Поставте у формі кличного відмінка виділені іменники. До якого художнього прийому вдаються письменники, утворюючи таку форму від іменників — загальних назв?

1. *Народ* мій! Борець ти і творець, найвищої достоїн нагороди! 2. О мій *врожай*, світла моя *доля*, люблю твій шум і шепіт серед поля і серцем чую силу наливну. 3. Орися ж ти, моя *нива*, долом та горою... 4. *Зоря* моя вечірняя, зійди над горою...

## VI. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ МАТЕРІАЛУ

## VII. ПІДСУМОК УРОКУ

## VIII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

Перепишіть, ставлячи подані в дужках іменники у формі кличного відмінка.

1. Прощай, мій (зошит)! Спасибі тобі, (друг), що ти думок моїх не відцуравсь! (В. Симоненко) 2. Пиши, як кажуть, (хлопець), із натури (А Малишко). 3. Я люблю тебе, незрадлива (мудрість) книг! (М. Стельмах) 4. Не опустиись, (поезія), до бруду! Ти — Божий дар, ти — завжди таїна (А. Бортняк). 5. Нащо, (вітер), ти голубиш в серці мрію золоту? (Олександр Олесь) 6. Співаймо, (сестриця), веснянку! (Лєся Українка) 7. Давай, (жінка), перцю, мед закушу! (Нар. творч.).

У формі кличного відмінка в іменниках чоловічого роду II відміни перед закінченням -е відбувається чергування приголосних звуків:

- [г] — [ж]: друг — друже, ворог — вороже;
- [к] — [ч]: чоловік — чоловіче, козак — козаче-,
- [ц'] — [ч]: хлопець — хлопче, швець — шевче;
- [х] — [ш]: пастух — пастуше, Явтух — Явтуше.

Увага! В іншомовних власних назвах з основою на [г], [к], [х], а також із суфіксами -ик, -к у кличному відмінку однини чергування не відбувається: Джеку, Жаку, Людвігу, Генріху, Кирику.

Іменники — географічні назви у формі кличного відмінка мають закінчення -е: Харков[е], Києв[е], Канев[е], Лебедин[е].

Прізвища прикметникового походження на -ів (-їв), -ов, -ев(-єв), -ин, -ін(-їн) при звертанні вживають як у формі кличного, так і в називному відмінках: Глібов і Глібове, Тютчев і Тютчеве.